

hláská

ročník XXI, 2010, č. 2

Opevněný Bospor

Jan Pízl

Bospor. Úžina oddělující dva kontinenty, pruh vody a zároveň jádro dvou po sobě jdoucích světových impérií – byzantského a osmanského. Po mytické princezně Európe jedoucí na hřbetě býka překračovali úžinu šířitelé zemědělství, později obchodníci, umělci, učenci, jindy armády či epidemie všeho druhu. Bospor vždy spíše spojoval, než rozděloval. Protože ovšem politickým cílem bývá lidi spíše rozdělovat, než spojovat, vyrostla na březích Bosporu celá řada různých pevností. Ty, které se dosud zachovaly, svými rozmanitými formami názorně ilustrují dramatické dějiny tohoto úzkého pruhu mořské vody.¹⁾

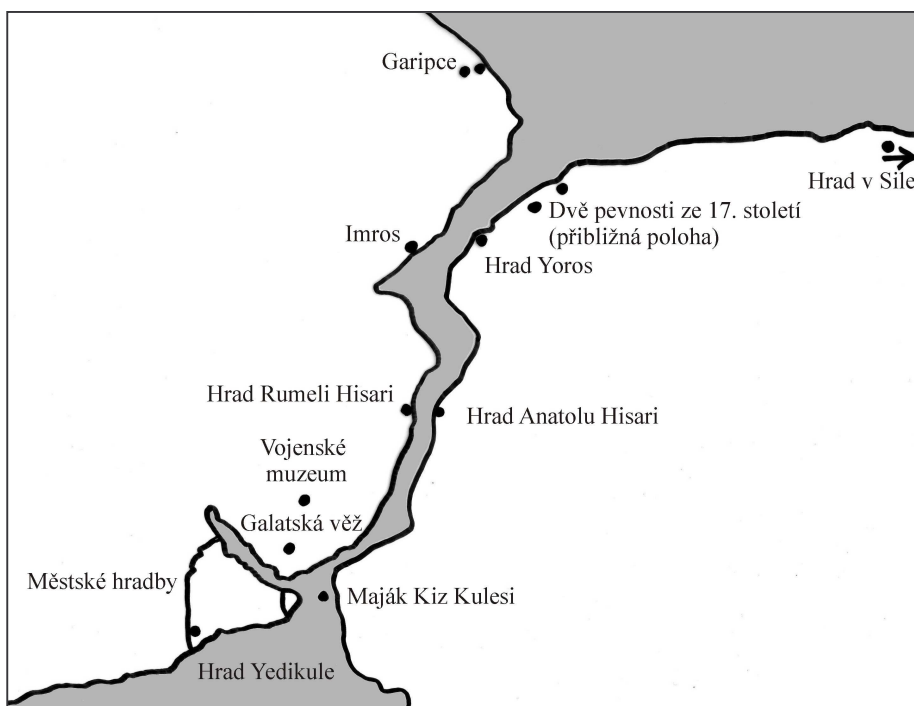
Zda nějaké fortifikace obklopovaly sídliště jménem Semistra a Lygos, které v době bronzové zaujímaly místo dnešního istanbulského starého města (Stambul), nevíme. V době řecké kolonizace vznikla u ústí Bosporu dvě sídla, která již nepochybně hradby měla. Později je však zcela pohltily čtvrti istanbulské megalopole. Na místě Stambulu se rozkládalo Byzantion, čtvrti Kadikoy předcházela obec Chalcedon. Podobu jejich hradbe si můžeme pouze představovat na základě jinde objevených relikvů z téže doby. Snad je obklopovaly kamenné zdi s pravoúhlými baštami, jaké známe z řeckého Sunia či Asině.

Za své vzaly i římské pevnosti na Bosporu, ať už to bylo nové opevnění Byzantia, pevnost na místě hradu Rumeli hisari, či jiné. Teprve pozdní antika zde vybudovala fortifikace, přetrvávající dosud. Konstantin Veliký přetvořil staré Byzantion na Nový Řím. Zatímco starý Řím upadal, stalo se nové město středem známého světa a svým způsobem jím zůstalo po další jedno a půl tisíciletí.

Nový Řím byl také nově opevněn, ovšem i Konstantinovy hradby vzal čas. Jak však západní metropole upadala a centrum římského státu se posouvalo už natrvalo na Bospor, Konstantino-

pol rychle rostla. Počátkem 5. století nechal císař Theodosius II. vybudovat opevnění, které by chránilo i nové čtvrti položené před starou hradbou.

Tyto Theodosiovy hradby byly v obranyschopném stavu udržovány až do novověku a překonány byly jen dvakrát. Poprvé křižáky v roce 1204 – za situace, kdy ve městě nebylo nikomu jasné, jestli jde o spojence nebo o nepřítel a kdo je vlastně císařem. Podruhé hradby překonali Turci v roce 1453 – město ovšem hájila jen hrstka vojáků a hradby před posledním útokem Osmanů na několika místech prakticky strhli moderními děly. Naproti tomu vidělo konstantinopolské opevnění nespočet neúspěšných oblátek od Avarů přes Rusy až po Araby. Ti všichni odešli se zkrvavenými hlavami. Theodosiovy hradby tak přispěly k tomu, že Konstantinopol byla chápána jako symbol světovlády. Uvědomme si, že pojem „Byzantská říše“ je moderní novotvar. Obránci v roce 1453 umírali na hradbách s vědomím, že jsou posledními vojáky římské říše. Kon-

Fortifikační památky na Bosporu (kresba J. Pízl).

stantin XI. věděl, že je posledním v nepřetržité řadě římských panovníků, Romulem počínaje. „Císařský“ význam Konstantinopole byl uznáván i zvenčí. Všichni, kdo si na Východě dělali nárok na císařský titul, snažili se získat i toto město, ať to byl car Simeon bulharský, nebo sultán Mehmed Dobyvatel. Ještě naši husité uvažovali, že odmítali je Řím, lze vyjednávat s Konstantinopolí. A to už z říše zbývalo prakticky jenom hlavní město.

Příznačné je, že z doby přerodu římské na „byzantskou“ říši a z prvních staletí transformovaného císařství existují na Bosporu jen dvě velké pevnosti. Je to samo město Konstantinopol a hrad Yoros. Uzavírají jižní a severní ústí Űžiny. Více nebylo třeba. Vody Černého, Marmarského i Egejského moře střežilo říšské válečné námořnictvo. Po souši rozpínal císařský orel pařáty stovky kilometrů od břehů Bosporu. Docházelo sice k občasným krizím, ale z nich římský stát zatím vždy vybědl.

Až přišel rok 1204 a zrada západních spojenců – křižácké oddíly opanovaly město. Egoističtí západoevropští feudálové sice vytvořili cosi jako parodii na poražené impérium, to ovšem trvalo jen pár desetiletí. Tzv. Latinské císařství se brzy rozpadá. Jeho dědictvím je však smrtelné oslabení obnovené Byzance, která již nikdy nedosáhne bývalé moci. Druhým dědictvím krátké éry katolické vlády nad Bosporem se jeví nedůvěra pravoslavných obyvatel Východu k latinskému Západu. I Turci se časem ukážou jako přijatelnější nepřítel a okupant.

Po polovině 13. století rostou na Bosporu nové pevnosti a opravují se staré. Obnovené císařství si již nemůže být jisté ani plnou kontrolou Űžiny. Musí o ni soupeřit s Benátčany a Janovany, od 14. století i s Turky. Hradby přecházejí z ruky do ruky. Benátčané a Janované potřebují pevnosti jako základny obchodu a opěrné body pro cesty svých lodí do Černomoří. Turci se pomocí bosporských hradů snaží zajistit pro svá vojska přechody do Evropy a pevně obklíčit Konstantinopol. Poslední císaři využívají zdejších hradů k zoufalé obraně zmenšujícího se impéria. Vědí, že udržet volnou cestu Bosporem je nezbytné pro případnou pomoc Latinů či křesťanských států Kavkazu. Svědkem těžkých let 13., 14. a 15. století jsou kromě hradeb Cařihradu a Yorosu i hradby Anadolů a Rumeli Hisari, či menší opevnění na černomořském pobřeží poblíž ústí Űžiny, jako je hrad v Sile.

Nakonec osmanské síly vítězí a císařství přestává roku 1453 existovat. Vědomi si významu moderních palných zbraní pro své vítězství, uzpůsobují sultáni hradby města pro jejich používání. Těsně po dobytí Konstantinopole je postaven Hrad Sedmi věží (též Yedikule) jako hrozba podmaněným Řekům. Je sice napojen na hradby města, ale ne tak, jak bychom čekali. Místo toho, aby k nim přiléhaly z vnější strany a zesilovaly je, připojuje se zevnitř – to ilustruje, z které strany se předpokládal útok.

Nová říše rychle upevní své pozice, a pevnosti na Bosporu – stejně jako v nejlepších časech Byzance – ztrácí svůj smysl. Sultánova vojska bezpečně kontrolují moře i pevninu stovky a stovky kilometrů od Űžiny. Hradby se mění v kasárna, vězení, stanice celní kontroly. Jedině Yorosu je věnována výraznější péče. Na severní straně Černého moře sice není pro Osmanský stát odpovídající nepřítel, nepanuje tam však ani onen Pax ottomanica a tak je třeba vstup do Bosporu z této strany přeci jen jistit. Jediným významnějším opevňovacím počinem od výstavby Yedikule je opev-

Porta Aurea (foto J. Pířl 2009).

nění paláce Topkapi v Istanbulu, které však má spíše reprezentativní než skutečně vojenský význam.

Zvrat přichází se 17. stoletím. Ač to dlouho není zcela zřejmé, osmanskému impériu dochází dech. Budoucí „nemocný muž na Bosporu“ se nakazil stejnou infekcí, která před lety zabila Byzantskou říši. Přezilý a nezreformovaný správní systém, odstředivé tendence elity, sociální, náboženské a národnostní rozpory jsou bakteriemi, které říši po staletích „nemoci“ zahubí.

Jedním z prvních příznaků je vpád kozáckých lodí do Bosporu. Roku 1624 podnikla flotila 150 lodí z ukrajinské Síče pirátský nájezd, při kterém hořela předměstí Istanbulu. Nízké kozácké lodice využily toho, že na moři splývají s obzorem a vyhnuly se tak sultánovým plavidlům. Šokovaná osmanská vláda nařídila opravu Yorosu a dalších fortifikací.

Jak se habsburská vojska probíjávala Balkánem a nad Černým mořem sílilo Rusko, Osmané stále naléhavěji cítili nutnost zabezpečit přístup ke své metropoli. V ústí Bosporu tak vznikaly během 17. a 18. století nové pevnosti (např. v Garipce).

Moderní pancéřové lodi a jejich dalekonosná děla však nakonec učinila všechny tyto fortifikace zbytečnými. Na konci I. světové války byl Istanbul pokořen právě z moře a bez boje. I to bylo jedním z důvodů, proč zakladatel turecké republiky Mustafa Kemal Atatürk přenesl hlavní město do vzdálené, vnitrozemské Ankary.

I pro nový turecký stát má však Bospor strategický význam. Při jeho severním ústí jsou velké plochy země zakázaným vojenským územím, což ztěžuje návštěvu některých starých fortifikací. U důležitých státních budov, kasáren, ale např. i na hradě Yoros se návštěvník setkává s opevněními nejmodernějšími – kulometnými hnízdy z pytlů s pískem, anebo strážními body z betonu. Ty tvoří betonová zeď (podle konkrétního terénu může být různě zalomená) s pravidelně rozmístěnými střílnami. Síla takové zdi je obvykle jen v několika desítkách centimetrů, zjevně vojákům neposkytuje o mnoho větší ochranu než ony pytle s pískem. V příkopu před branou hradu Yoros je jeden takový opuštěný a tím přístupný prohlídce (malá praktická rada – zákazy fotografování a vstupu do vojenských objektů a území bere turecká armáda dost vážně).²⁾

Významnější pevnosti na Bosporu

Hradby vybudované za Theodosia II. byly sice udržovány a opravovány po mnoho století, lze však říci, že za tu dobu se jejich původní vzhled příliš nezměnil. Od Zlatého

Hradby Konstantinopole (foto J. Pízl 2009).

rohu k Marmarskému moři se v délce 7 km táhnou tzv. pozemní hradby. Jsou nejsilnější, neboť po souši byla Konstantinopol nejzranitelnější. Opevnění zde tvoří několik pásů hradeb (v zvlášť důležitých úsecích až tři) zesílených řadou věží. Věže střídají čtverhranné či polygonální půdorysy, vcelku výjimečně také oblé. Některé zesiluje ještě jakýsi vlastní parkán.

Hradby řečené mořské, chránící pobřeží města, jsou o něco skromnější. Tvoří je jen jedna linie, ovšem s impozantní délkou 14 km. Z dnešního pohledu je vážně narušuje Bukoleon, jeden z císařských paláců vestavěný přímo do hradeb. Jeho vnější zeď se směrem k moři otvírá řadou velkých oken. Ve středověku se však těsně pod palácem rozkládal jeden z městských přístavů, který měl vlastní opevnění na přístavní hrázi. Jako ostatní dávné cařihradské přístavy i tento se dnes skrývá částečně pod mořskou hladinou, částečně pod návázkami a náplavami, které původní pobřeží značně rozšířily. Na rozdíl od souvisle dochovaných pozemních hradeb zůstaly z těch mořských dodnes jen některé úseky.

Materiálem pro stavbu opevnění byla cihla a kámen (vápenec, mramor). Stavitelé oba materiály z dekorativních důvodů různě kombinovali. Projdeme-li se dnes podle nich, nacházíme často zajímavé detaily. Vzhledem k spotřebě materiálu používali Theodosiovi stavitelé i „bouračky“, kámen z rušených budov. Tak můžeme v hradbách objevit zazděné sloupy, hlavice, římsy a překlady ze starších antických staveb. Některé dodnes nesou zlomky nápisů v řeckém písmu, rostlinný nebo architektonický ornament. Kameny s kříží nebo císařskými orly byly do hradeb samozřejmě zazdívány záměrně.

Druhotné použití antických mramorů je nejvýraznější na tzv. Mramorové věži. Ta stojí v místech, kde se pozemní hradby spojují na pobřeží Marmary s mořskými. Celá její dolní polovina je kompletně obložena kusy mramoru různého původu. Na jednom z nich dodnes spatříme vyrytý plán pro hru mlýnek. Kámen byl nepochybně vzat z dláždění nebo schodiště nějaké veřejné budovy. Ostatně mlýnek se v Istanbulu s oblibou hraje dodnes.

Současný stav opevnění je výsledkem staletí chátrání a velké rekonstrukce v osmdesátých letech. Turci samozřejmě nemohli restaurovat celou linii hradeb a tak vybrali jen některé úseky. Přednost dostaly části navštěvované turisty (u kláštera v Choře, u pobřeží). V ostatních částech se často stává, že opravená věž shlíží na zčernalé trosky

zdi. Působí to trochu jako pěst na oko, ale na druhou stranu představují cařihradské hradby památkářskou výzvu, jaká třeba v Čechách nemá obdoby, takže těžko srovnávat.³⁾

Hrad Yoros se tyčí na místě starověkého chrámu. Od pozdně antických časů je zde pevnost. Pozůstatkem těchto nejstarších dějin jsou sloupy zazděné ve věžích brány a zejména krásná mramorová římsa pohozená před hradní branou. Mohutné hradby i poloha na skalnatém kopci nad mořem dlouho odrazovaly jakékoliv nepřátele. Až roku 1305 se pevnosti zmocnili Turci. Císařská armáda je zakrátko vyhnala, ale v roce 1391 byli zpět. Sultán Bajazid I. řečený Blesk viděl v získání Yorosu jeden z prvních kroků k ovládnutí Konstantinopole. Později nechal z hradeb lámat kámen ke stavbě pevnosti Anadolů blíže městu. Pokusy Byzantinců znovu se hradu zmocnit skončily neúspěchem. Začátkem 15. století však mladý osmanský stát oslabila invaze Mongolů a toho využili Janované. Roku 1414 se pevnosti zmocnili a následně ji stavebně upravili. Když se Turci vzpamatovali ze svých problémů s kočovníky, uvědomili si, že silná pevnost v rukou nepřítele ohrožuje (teď již jejich) Konstantinopol. Rok po dobytí města sultán Mehmed vyhání Janovany z Yorosu. Pevnost dále funguje jako turecký bod. Začátkem 16. století staví na nádvoří mešitu. Fortifikace jsou rozšiřovány ještě v 17. a 18. století. Pro svoji polohu nad ústím Bosporu je hrad Yoros ve 21. století stále vojenským objektem. Sama pevnost se proměnila ve zříceninu, ale vnitřní hrad je vhodnou pozorovatelnou a na rozsáhlém předhradí vznikají domy se služebními byty vojáků. Růst turistického ruchu sice uvolnil vnitřní hrad pro návštěvníky, předhradí však zůstává zakázanou zónou.

Hradní kopec je vlastně ostroh. Z jedné strany ho chrání hluboké údolí s malebnou vsí Anadolů Kavagi, z druhé strany pak vody Úžiny. Pouze v jednom směru je terén rovný. Na nejvyšším bodu kopce se nachází vnitřní hrad. Pak terén poměrně strmě klesá až k moři. V této části se rozkládá rozsáhlé „předhradí“. Dodnes se dochovaly jednotlivé úseky opevnění této části areálu a několik věží či bašt. Jsou však v horším stavu než vnitřní hrad a jejich prohlídce brání vojenské využití. Nezachovala se mohutná hranolová věž, kterou podle starých rytin končily hradby u moře (zhruba v místech dnešního majáku).

Vnitřní hrad má zhruba oválný půdorys. Na hradbách jsou dosud patrné slepé arkády, původně nesoucí ochoz (podobné najdeme i na některých úsecích konstantinopolských hradeb). Z hradeb vystupují bašty okrouhlého půdorysu, ale nejvýraznějším prvkem je brána. Nachází se ve zdi sevřené dvěma mohutnými věžemi. Celek brány je nejvyšším prvkem hradní obrany. Je to dáno mírně stoupajícím terénem před branou, který tato musí převýšit. Branské věže mají zajímavý půdorys. Jde o čtverec, ve směru předpokládaného útoku vypouklý. Vypouklina je plná, interiér věží tedy čtvercový. Obrannost těchto staveb zvyšuje i cihlová klenba vnitřních prostor. Před branou pochopitelně nechybí hluboký příkop, doplněný moderním betonovým vojenským stanovištěm.

Kombinace kamenného a cihlového zdíva brány (někde jsou cihly nahrazeny pálenými střešními taškami), stejně jako reliéfy s kříží a řeckými písmeny naznačují, že brána byla v této podobě vystavěna již za byzantských časů. Po nějakém čase průchod branou zazdili. Bylo to časté opatření v dobách zmatků a nejistot, které postihlo

Brána hradu Yoros (foto J. Pízl 2009).

mnohé reprezentativní, ale pro obranu zbytečně velké či početně nadbytečné brány například i v hradbách Konstantinopole. Nový vstup prorazili v boční zdi hradního jádra.

Z novověkých obranných prvků je zajímavý zejména krytý střelecký koridor, táhnoucí se podél přístupové cesty od vsi Anadolu Kavagi, kde je i malý přístav. Koridor je dnes bohužel téměř zakryt zemí.

Podle údajů v turistických průvodcích by se na protějším břehu Bosporu měla nacházet menší středověká pevnost Imros a severně od Yorosu dvě fortifikace ze 17. století.⁴⁾

Hrad v Sile už nepatří mezi bosporské památky, leží na černomořském pobřeží, ovšem s Úžinou má historické souvislosti. Lodě plující od severu a východu k ústí Bosporu se obvykle u Sile přiblížily k maloasijskému pobřeží. Proto tu Janované vystavěli ve 14. věku malou pevnostku. Možná se tak stalo na starších základech. Byla jednou z mnoha na dlouhých cestách jejich lodí z Itálie na Krym. Dost možná, že ve čtyřicátých letech tudy proplula i nešťastná loď vezoucí Evropě černou smrt.

Zřícenina hradu se nachází na ostrůvku u pobřeží. Z jeho polohy je vidět, že šlo skutečně výhradně o námořní základnu a nic více, protože pobřeží je v okolí většinou vyšší než ostrůvek. Dokonce i obyvatelé městečka Sile na hrad shlíželi svrchu. Posádka hradu mohla dlouhodobě fungovat jen za předpokladu dobrých vztahů s nejbližším zázemím. Areál zříceniny je dnes nepřístupný, ale lze si jej dobře prohlédnout z návrší, které vystupuje z linie pobřeží jako poloostrov a hradní ostrov vzdálený jen pár metrů převyšuje. Pokud zde, nebo na skaliscích vystupujících z moře v blízkosti hradu nějaké opevnění kdysi stálo, nezachovalo se. Hrad mohl být původně přístupný po nějaké mostní konstrukci nebo pouze lodí. Není ani vyloučeno, že původně stál na poloostrově, který postupně rozrušil vítr a voda.

Areálu dominuje čtvercová věž s velkými okny v horní části. Naznačují, že stavba měla význam i jako maják. Zbytek ostrůvku je holý, pouze na jeho nejzazším výběžku do moře jsou pozůstatky druhé čtverhranné budovy (věže?) a po obvodu areálu nepatrné pozůstatky zdi.⁵⁾

Naproti Cařihradu, přes vody Zlatého rohu, se rozkládá kdysi samostatné město Pera (též Galata). Vzniklo v pozdní antice, císaři a sultáni zde povolovali usazování janovských kupců, později se město stalo částí Istanbulu. Některé jeho uličky a kostely dodnes připomínají středověkou Itálii. Peře samozřejmě nechybělo opevnění. Městské hradby skrom-

Hrad v Sile (foto J. Pízl 2009).

nějším způsobem napodobovaly ty cařihradské. Měly zhruba podobu trojúhelníku, rozděleného dvěma dalšími pásy zdí na tři části. Ve vrcholu trojúhelníku dominovala celému opevnění tzv. Galatská věž. Ta je (až na pár nepatrných zbytků zdí u Zlatého Rohu) také jediným dochovaným pozůstatkem galatských fortifikací. V minulosti se o ně nikdy nebojovalo. V roce 1453 se zdejší Italové poddali Mehmedovi dobrovolně, za slib rozsáhlé autonomie.

Asi nejneobvyklejší fortifikací, kterou lze na Bosporu spatřit je velký řetěz ve vojenském muzeu. Roku 1453 přetínal vjezd do zálivu Zlatého Rohu. Celý jeden dlouhý úsek cařihradských hradeb tak byl chráněn přímého tureckého útoku a město od úplného obklíčení. Po marných pokusech řetěz poškodit nakonec sultán Mehmed nařídil vybudovat jakousi dřevěnou dráhu, po níž nechal přetáhnout své válečné lodě z Úžiny do zálivu po souši. Řetěz tím obešel. Použití takové zábrany na ochranu přístavu nebylo v daných zeměpisných podmínkách neobvyklé, známe ho například z tureckého dobývání Rhodu ze zhruba stejné doby.

Ve vojenském muzeu pak lze spatřit i další věci související s bosporskými pevnostmi, např. pověstná bronzová děla, použitá k překonání konstantinopolských zdí.⁶⁾

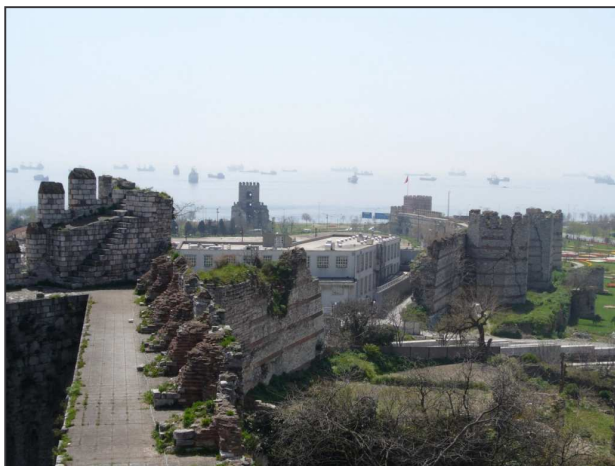
Hrad Yedikule, nebo též hrad Sedmi věží, přiléhá k městské hradbě v místech styku pozemní a mořské zdi. Má půdorys pěticípé hvězdy. Hrad je vybaven řadou bašt a věží na okrouhlém, polygonálním, čtvercovém i trojúhelníkovém základě. Hlavní obranný prvek však představuje trojice velkých věží a těleso někdejší Porty aurey, antické městské brány. Císař Theodosius I. zde – na přístupové cestě k městu – dal koncem 4. století vybudovat vítězný oblouk. Když se město rozrostlo a Theodosius II. nařídil vybudovat nové městské opevnění, byl starý oblouk pojat do něj a využit jako honosná brána. Zdejší vrata bývala kdysi pokryta zlatými pláty. Už pozdní císaři však nechali bránu zazdít a Turci v těchto místech k městské zdi přistavěli svůj hrad. Tak v letech 1457 – 1458 vznikl Yedikule. Mohutné těleso zazdžené brány se dvěma obrovskými baštami se stalo součástí nové pevnosti. Tři věže v hradbách směrem do města jsou typickými příklady osmanského pevnostního stavitelství. Podobné najdeme na Rumeli Hisari, v městských hradbách Soluně a jinde po někdejší turecké říši. Jde o dva válce vsunuté do sebe, přičemž vnitřní válec převyšuje vnější. Mezi nimi jsou vsunuta schodiště a menší místnosti. Interiér vnitřního tubusu pak zabírají rozsáhlejší sály, velmi špatně osvětle-

Z interiéru věže na Yedikule (foto J. Pížel 2009).

né, ale vybavené krby. Na ochozu vnitřního i vnějšího válce pak bylo možné postavit děla schopná postřelovat okolí pevnosti, ale i flankovat její kurtiny. Naopak nepřátelské dělostřelbě by masivní a oblé zdivo věží snadno odolávalo. O tom, že stavitelé hradu počítali s hojným využitím palných zbraní svědčí i rozdělení ochozu staré městské hradby (alespoň úseku, který byl pojat do areálu pevnosti) na jakési kóje pro jednotlivé vojáky. To může mít jen jeden důvod – minimalizovat škody, které by mohlo napáchat roztržení primitivní pušky.

Vnitřní plocha hradu je dnes holá, pouze torzo minaretu připomíná zaniklou zástavbu (domy pro vojáky, mešita, kašna, hřbitov). Kamenné dělové koule a bronzový kanon pokrytý měděnkou s arabským nápisem připomínají původně plánované využití hradu. O Yedikule se však nikdy nebojovalo a tak nad vojenskou funkcí areálu brzy převážila jiná, děsivější. Po krátké peripetii, kdy pevné zdi Yedikule střežily osmanský státní poklad, se sem nedobrovolně nastěhovali státní vězni. Ve zdejších věžích trávili svůj čas diplomaté států, s nimiž vedla Vysoká Porta válku, stejně jako nepohodlní velmoži a princové či důležitá rukojmí. Čekali tu, zda se otevrou vrata pevnosti (mimo chodem jen jedna jediná, v hradbě směrem k městu) a oni se vrátí ke svým hodnostem a úřadům, anebo zda se jedné noci objeví kat se škrtící šňůrou... Horší z obou možností zde potkala i svrženého sultána Osmana II. Bylo to v roce 1622, kdy poprvé v dějinách státu poddaní otevřeně připravili o život svého panovníka. Pro osmanskou říši to byla temná předzvěst nastávajícího úpadku.

Střelecké kóje na hradbách Yedikule (foto J. Pížel 2009).

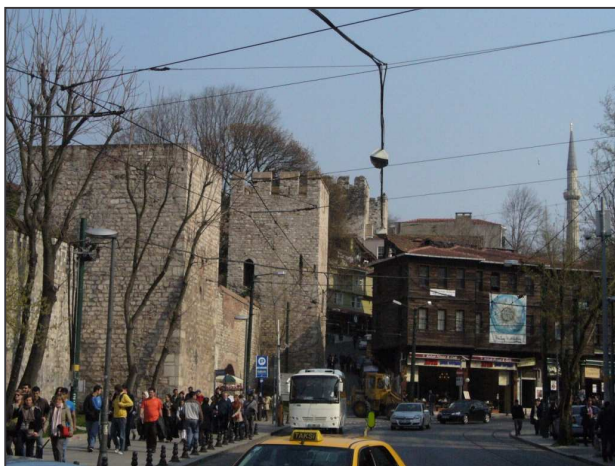
Věžeňskou minulost připomínají nápisy vyryté na zdech hradu vězni během vazby anebo na jejich památku po propuštění. Mnohé jsou v latině a němčině – tichá ozvěna válek mezi Habsburky a Osmany v nichž trpělo i tolik lidí z Čech. Život v tureckém pevnostním žaláři (jaký po určitou dobu fungoval prakticky na všech bosporských hradech) popisuje ve svých pamětech i český pán Václav Vratislav z Mitrovic, který zde v 17. století uvízl jako páže v družině císařského vyslance. Bez zajímavosti není ani líčení vězení na Yedikule v knize Šťastná hvězda od M. Waltariho. Jde sice o literární fikci, ovšem podloženou autorovou znalostí Cařihradu.⁷⁾

Velmi podobný Yedikule je hrad Rumeli Hisari, tedy Evropská pevnost. Pod malebnějším názvem „Přetínač úžin“ ho nechal těsně před obležením Konstantinopole vybudovat Mehmed II. Rozsáhlá pevnost měla zastavit předpokládanou námořní pomoc Západu. Chudák sultán netušil, že katolická Evropa nechá Byzanc na holičkách a že do výstavby pevnosti strká peníze zbytečně. V pouhých několika měsících zbudovaný hrad po dobytí Konstantinopole sloužil jako celní stanice, vězení a nakonec bydliště chudiny, která si v jeho zdech vybudovala malou vesničku. Ta byla odstraněna v 50. letech 20. století a Rumeli Hisari je od těch dob muzeem. Po stavební stránce je podobný výše popsané pevnosti Yedikule. I on je tvořen především trojicí mohutných věží a řadou dalších menších, pospojovaných liniemi hradeb. Vzhledem k prvotní funkci hradu přiléhá dlouhý úsek zdi přímo k pobřeží Bosporu.⁸⁾

Hrad Rumeli Hisari (foto L. Pížlová 2009).

Protějškem Rumeli na druhém břehu průlivu je Anadolu Hisari, tedy Anatolská pevnost. Je to hrad podstatně skromnějších rozměrů. Koncem 14. století ho vybudovali Turci v rámci příprav na dobytí Cařihradu. Hrad střídal majitele, jak už to bylo ve zmateném století před pádem císařství běžné. V polovině 15. století význam Anadolu zastínila nová pevnost na evropském břehu. Od té doby hrad upadal až do druhé půlky 20. století, kdy se z něj stal turistický cíl. Anadolu je mnohem skromnější než Rumeli. Leží těsně při vodě a okolní kopce ho výrazně převyšují. Z toho vyplývá, že úkolem hradu bylo střežit cestu Úžinou a nic jiného. Spíše než pozdější turecké pevnosti s jejich typickými okrouhlými věžemi, připomíná Anadolu Hisari evropské hrady. Je to dáno hlavně tím, že jádrem je zde mohutný donjon obdélného půdorysu. Snad to souvisí se vznikem stavby v době, kdy Osmané teprve hledali svůj způsob opevňování a byli více ve vleku byzantských a latinských tradic.⁹⁾

Hradby paláce Topkapi (foto J. Pízl 2009).

Novověkou opevňovací památkou na Bosporu jsou zejména hradby paláce **Topkapi Serail**, sídla pádišáhů. Rozlehlý areál vznikl v době, která v západních dějinách odpovídá renesanci a baroku. Nejstarší pavilon si tu nechal zbudovat už Mehmed Dobytel. Dataci hradeb se autorovi nepodařilo nikde najít, ale nejspíš pocházejí z konce 15., či počátku 16. století. Sestávají z početné řady dovnitř otevřených hranolových věží spojených úseky zdi s cimbuřím. Oddělují areál paláce a jeho zahrad od města. Na obou koncích se napojují na staré městské zdi. Právě s nimi opevnění paláce zajímavě kontrastuje. Hradby Topkapi jsou oproti městským nižší, jejich věže skromnější co do výšky i půdorysu. Těch věží je zde však nahuštěno více, než by bylo z obranných důvodů nezbytné – o to je však výraznější celkový dojem. Zdá se, že s případnou obranou hradeb paláce se příliš nepočítalo, že měly být spíše reprezentativním oddělením Serailu od zbytku města. Maximálně měli udržet vně případná vzbouření obyvatel. O tom, že jim nebyla přikládána velká důvěra co do obranyschopnosti, svědčí ozdobný vyhlídkový altán, který byl zbudován na místě jedné z věží již v první polovině 18. století. Před hradbami také neexistovalo nikdy nic jako parkán nebo příkop. Naopak, vedla podél nich rušná ulice užívaná i k přehlídkám a výstavbám důležitých budov, např. sídla úřadu velkovezíra.

Poslední fortifikací, o které se zmíní tento příspěvek, je zbytek jednoduché zdi s cimbuřím obíhající kdysi ma-ják Kiz Kulesi. Poloha majáku na ostrůvku v průlivu vedla k jeho využití coby celní či karanténní stanice. Proto zde víceméně symbolické opevnění vzniklo. Dnes je z velké části zničeno novější zástavbou.

Život kolem cařihradských hradeb

Hradby Konstantinopole svým způsobem žijí dodnes. Úseky při mořském pobřeží nebo u kláštera Chora jsou cílem nájezdů turistických hord, ale to je spíš výjimka. Většina úseků přiléhá k chudším, návštěvnicky „nezajímavým“ částem města. Ten, kdo se dívá, ale právě kolem hradeb může vidět Istanbul jako živoucí město, tolik odlišné od Istanbulu – turistické atrakce. V ruinách zdí žijí (očkování) toulaví psi a místy bezdomovci, hrají si tu děti. Platí to zvláště pro střední část úseku pozemních hradeb. Z jedné strany hradbu obklopuje dálnice, jejíž zplodiny dávají zdem černý nádech a pochmurný vzhled, z druhé uličky obytné zástavby. Je chudší, na naše poměry místy skoro bídá, ale

Konstantinopolské hradby (foto L. Pířlová 2009).

je tu živo. Ostatně některé věže mořských hradeb si lidé přestavěli na domy přímo.

Důležité silnice vcházejí do města průlomy v hradbách, mnohé menší však dosud využívají původní brány. Situace, kdy se dvouproudá silnice v průjezdu brány náhle zužuje na jeden pruh, často vyvolává dopravní problémy. V Istanbulu je neřeší policie, ale důchodci vybavení píšťalkou a čepicí s logem městské správy.

Na mnoha místech k hradbám přiléhají hřbitovy, jinde parky. V dubnu parky rozzáří stovky tisíc tulipánů v neuvěřitelné škále barev a tvarů. Istanbulské rodiny se tu v ten čas procházejí a obdivují se nádheře květů. Je to zvláštní kontrast, křehké barvy tulipánů a nadčasová pochmurnost starých hradeb. Ale takový, plný kontrastů, je celý Istanbul a právě v tom spočívá jeho kouzlo.

Poznámky: **1)** Existuje rozsáhlá, hlavně překladová beletrie v níž bosporské pevnosti hrají významnou úlohu. I když jde o literární fikci, vychází mnohdy z autorovy znalosti Istanbulu. Za zmínku stojí knihy M. Waltariho (Waltari, M.: *Pád Cařihradu*. Praha 1995; Waltari, M.: *Šťastná hvězda*. Havlíčkův Brod 2002). Bez zajímavosti nejsou ani některé memoáry související s Istanbulem. Turecký spisovatel Omar Pamuk vzpomíná, jak v padesátých letech rozsáhlá pole ruin, zejména pak v místech hradeb, působila na psychiku obyvatel Istanbulu (Pamuk, O.: *Istanbul*. Praha 2006). Naopak odborná literatura se fortifikacím na Bosporu věnuje spíše z historicko-politického než z kastelologického nebo architektonického hlediska. Tento text je sestaven na základě zdrojů uvedených u jednotlivých míst a především vlastního pozorování popsaných památek. **2)** Brice, M.: *Tvrze, hrady a pevnosti*. Praha 1999; Kolektiv: *Dějiny Byzance*. Praha 1992; Runciman, S.: *Pád Cařihradu*. Praha 2003; **3)** Brice, M.: *Tvrze, hrady a pevnosti*. Praha 1999; Maxwelová, V.: *Istanbul*. Praha 2005; Kolektiv: *Dějiny Byzance*. Praha 1992; Pamuk, O.: *Istanbul*. Praha 2006; Runciman, S.: *Pád Cařihradu*. Praha 2003; http://en.wikipedia.org/wiki/Walls_of_Constantinople. **4)** http://en.wikipedia.org/wiki/Yoros_Castle. **5)** Maxwelová, V.: *Istanbul*. Praha 2005. **6)** Brice, M.: *Tvrze, hrady a pevnosti*. Praha 1999; Runciman, S.: *Pád Cařihradu*. Praha 2003. **7)** Maxwelová, V.: *Istanbul*. Praha 2005; http://en.wikipedia.org/wiki/Yedikule_Fortress#Yedikule_Fortress; informační panel v areálu hradu. **8)** Brice, M.: *Tvrze, hrady a pevnosti*. Praha 1999; Maxwelová, V.: *Istanbul*. Praha 2005. **9)** <http://en.wikipedia.org/wiki/Anadoluhisar%C4%B1>.